

HRVATSKI EMIGRANTI U ŠPANJOLSKOJ O MARKU MARULIĆU: RAZDOBLJE 1945-1955.

Francisco Javier Juez y Gálvez

UDK: 821.163.42.09 Marulić, M.
325.2(460=163.42)
Izvorni znanstveni rad

F. J. Juez y Gálvez
Universidad Complutense
M a d r i d

Tijekom više godina nakon Drugog svjetskog rata u Španjolskoj su se nastanili brojni emigranti iz Srednje i Istočne Europe, među kojima i znatna skupina Hrvata.¹ Jedni su od njih ostali kao izbjeglice —nekoliko ih je već stanovalo u Španjolskoj—, dok su drugi putovali dalje, uglavnom u Argentinu i Sjedinjene Američke Države.

Uglavnom će nas u ovom radu zanimati nekoliko Hrvata koji su stigli u Madrid tijekom četrdesetih godina prošloga stoljeća i koji su dali vrijedne doprinose marulologiji u Španjolskoj, pretežno na španjolskom jeziku. Dotad, kao što smo izložili na drugom mjestu,² ona se sastojala od samo nekoliko kratkih enciklopedijskih natuknica (npr. u *Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana, s. a.* = između 1924-1927) ili uzgrednih referencija u povijesti svjetske književnosti (npr. u *Historia Universal de la Literatura*, 1940).

Ova će se slika stubokom promijeniti djelovanjem spomenute skupine hrvatskih intelektualaca — iz različitih hrvatskih pokrajina, obrazovanih na različitim višim studijima (iako su svi općenito bili humanisti), pripadnika približno

¹ “Njihov broj se kreće u različitim vremenskim odsjecima od 40 do 60” (Ur[edništvo] (Pavao T i j a n), “Jedna uzorna hrvatska skupina u tudjini. Kulturni rad Hrvata emigranata u Španjolskoj”, *Hrvatska Revija*, God. - Año I, svez. - vol. 4 (prosinac - diciembre 1951, /str. 409-414/, str. 409).

² Francisco Javier J u e z G á l v e z, “La marulología en España en los umbrales del siglo XXI”, *Eslavística Complutense* I (2001), /str. 347-370/, str. 349-351.

istog naraštaja (svi su se rodili između kraja prvog i kraja drugog desetljeća prošlog stoljeća). Ova je skupina osjećala veliko zanimanje prema ocu hrvatske književnosti iz različitih gledišta, koje se zanimanje odražavalo u radovima što su ih uputili, prema Tijanovu izrazu, “za svoj narod strancima” — a to znači da su napisani uglavnom španjolskim jezikom. Kulturni rad hrvatskih emigranata nije prošao nezapažen u kulturnim glasilima tadašnje Španjolske.³

I.

Prvi koji će nas zanimati jest Kazimir Vrljičak (1914-2000), intelektualac koji se prvi istaknuo objavivši jedan marulološki prinos na španjolskom. Iako znamo da je bio u dodiru i surađivao s drugim Hrvatima izbjeglicama, razlikovao se od njih po tome što je već bio u Španjolskoj prije njih i što —koliko znamo— nije bio vezan za španjolskim *Višim vijećem za znanstvena istraživanja* (Consejo Superior de Investigaciones Científicas) niti s *Katoličkim djelom za sveučilišnu pomoć* (Obra Católica de Asistencia Universitaria) i njegovim Studentskim domom “Sveti Jakov Apostol” (Colegio Mayor “Santiago Apóstol”).

Auktor prvoga marulološkog prikaza i prijevoda rođen je u Kaštel Novome kod Splita. Nakon studija u Njemačkoj i Švicarskoj, diplomirao je pravo na Sveučilištu u Zagrebu 1940. Za vrijeme NDH zaposlio se u Ministarstvu vanjskih poslova, a u srpnju 1944. dolazi u Madrid kao tajnik poslanstva. Ostaje u Španjolskoj s obitelji, sudjeluje kao hrvatski delegat na XIX. svjetskom kongresu katoličke organizacije *Pax Romana* u Zaragozi u rujnu 1946., ali konačno napušta Španjolsku u travnju 1947. Seli u Buenos Aires, gdje i umire.⁴

Kazimir Vrljičak nije puno pisao niti objavljivao za života,⁵ ali još 1946. objelodanjuje zanimljiv, podugačak članak na tri stranice — ukupno šest stupaca — u polumjesečnom glasilu središnjeg ravnateljstva Španjolske katoličke akcije *Ecclesia*⁶ o razvoju hrvatskoga pobožnog pjesništva, koji glasi “El desarrollo de la poesía religiosa croata. Por Casimiro Vrljičak”.⁷

³ Ovako se izražava novinska anonimna rubrika glasila Višeg vijeća za znanstvena istraživanja: “Tienen verdadera importancia cultural, y algún día les dedicará ARBOR la atención que merecen, las **actividades intelectuales de los croatas emigrados en Madrid**”, te recenzira časopise *Osoba i Duh*, *Croatia Press* i brošuru *Croacia* — o ove ćemo tri publikacije poslije raspravljati. (“Noticario Español de Ciencias y Letras”, *Arbor. Revista General de Investigación y Cultura*, Tomo XIX, N.º 65 = Mayo, 1952, /str. 153-156/, str. 154.)

⁴ La redacción, “(In memoriam) Kazimir Vrljičak”, *Studia Croatica* 144 (2002), str. 122-123.

⁵ Kao što smo doznali od njegova sina i od 1996. glavnoga urednika časopisa *Studia Croatica*, mr. Joze Vrljička (r. 1947).

⁶ “*Ecclesia*. Publicación quincenal. Órgano de la Dirección Central de la Acción Católica Española. Sábado 28 de Diciembre. Madrid 1946. Año VI. Núm. 285. Precio: Dos pesetas.” Prvi broj časopisa *Ecclesia* izašao 1. siječnja 1946.

⁷ Casimiro Vrljičak, “El desarrollo de la poesía religiosa croata”, *Ecclesia* 285 (28. XII.1946), str. 12-14 (714-716).

Članak se posvećuje “mučeniku i pobožnomu pjesniku velečasnom ocu Petru Perici D. I., strijeljanome 25. listopada 1944.”⁸ i podijeljen je na dva dijela po tri stupca. Prvi dio počinje uvodnim povijesnim paragrafima o uporabi narodnog jezika u Hrvata, posebno pri bogoslužju, te daje pregled od podataka pobožnog pjesništva do kraja XIX. stoljeća, obrađujući ili barem navodeći ugledna imena: *Marcos Marulich, Mavro Vetrvnich [sic], Ivan Gundulich, Bartol Kasich, Juraj Habelich, Ignat Djordlich [sic], Antun Kanizlich*.

Drugi dio raspravlja o nabožnim pjesnicima XX. stoljeća: *Isidor Poljak, Milan Pavelich, Marin Sabich, Djuro Sudeta, Aleksa Kokich, Ivo Horvat, Ovite [sic] Skarpa, Sida Kosutich, Vinko Nikolich, Jeronim Korner, Nikola Sop, Ivo Lendich, Pedro Perica*.

Maruliću posvećuje Kazimir Vrljičak najviše prostora; usredotočuje se gotovo jedino na njegov ep *Judita*, iako također spominje *Instituciju* i njezinu vezu sa sv. Franjom Ksaverskim (1506-1552):

“La epopeya religiosoheroica “Judit”, de *Marcos Marulich*, escrita en el año 1501, significa el real comienzo de la moderna literatura croata. Marcos Marulich, cuya contribución a la literatura humanista europea es conocida por su nombre latinizado *Marcus Marulus* (su más conocida obra, “De institutione bene beat<e>que vivendi per exempla sanctorum”, tuvo el especial honor de ser, excepto el Evangelio, el único libro que llevaba consigo San Francisco Javier en su gloriosa marcha apostólica por el Oriente lejano), fue, sin duda, una de las más interesantes figuras de la antigua época de la literatura croata. El literato y crítico croata Petar Grgec (fusilado por las fuerzas de Tito en mayo de 1945 en su calidad de presidente de la Confederación Nacional de Padres de Familia)⁸, en uno de sus mejores ensayos sobre la personalidad de Marulich, le llama prototipo de la preocupación nacional, patriotismo y sereno optimismo católico. En los tiempos más críticos de la historia croata, cuando los turcos ocupaban ya dos terceras partes del territorio nacional, asaltando las mismas murallas de su ciudad natal de Split, Marcos Marulich, en el profundo recogimiento de su vida ascética, pudo tener tantas energías para su creación artística. Con una grandísima confianza cristiana contemplaba Marulich la inmensa tragedia de su pueblo, y le regaló esa epopeya como su contribución en la lucha por la religión y existencia nacional, trayéndole así ante los ojos el ejemplo de Judit, ese modelo de virtud y heroísmo del Antiguo Testamento. Con la epopeya “Judit”, Marulich se afirmó como fundador de la moderna poesía religiosa, como también de la moderna literatura croata en general. Aunque Marulich, en sus otros poemas, tanto en croata como en latín, conservó el carácter didáctico de la poesía de su época, dio a su poesía una mayor forma artística y un sentido poético realmente vivido.”⁹

⁸ “A la memoria del mártir y poeta religioso reverendo padre Pedro Perica, S. J., fusilado el día 25 de octubre de 1944.” *Ib.*, str. 12 (714).

⁸ Po drugim podatcima, Petar Grgec umro je u Zagrebu 1962. (Cf. Cvjetko Milanja, “Grgec, Petar”, *Leksikon hrvatskih pisaca*, Školska knjiga, Zagreb 2000, str. 255-256.

⁹ *Ib.*, str. 12 (714). Kad navodimo izvorne tekstove, samo aktualiziramo sustav grafičkih naglasaka, osim ako nije posrijedi očita pravopisna pogreška.

U svom izlaganju prof. Vrljičak podastire španjolskom čitatelju nekoliko uzoraka hrvatskog pjesništva, u obliku španjolskog prijevoda kratkih odlomaka Gundulićevih *Suza sina razmetnoga*, Sudetina *Studenoga* ili Lendićeva *Pisma gospođi koju su moje pjesme utješile*.

Ali kao kolofon cijeloga članka, nakon ponovnog spominjanja uglednog Marula na samome kraju (“la probada Croacia, que tanto amaron todos los poetas religiosos croatas, desde Marulich hasta el mártir Perica”),¹⁰ Kazimir Vrljičak navodi svoj potpun prijevod Marulićeve pjesme *Divici Mariji*, koji je kronološki prvi španjolski prijevod iz Marulićeva hrvatskog opusa:

A LA VIRGEN MARÍA

*Dios te salve, María, oh ser blanquísimo,
a quien en su seno guarda tu Hijito dulcísimo;
ten piedad de los pecadores, llena eres de gracia,
el alma llora a ti, presérvanos de desgracia.
Oh, Reina de la luz del sol, lucero del alba brillantísimo,
en la Trinidad Divina esposa de Dios santísimo;
ruega a tu Hijo nos perdone, oh, Reina,
cerca de tu Hijito, abogada buena.
Hacia mi suspiro inclina tus oídos
cuando, pecador, dirijo a ti, Señora, mis gemidos;
que mi corazón quiera siempre a ti,
entre los santos yo encuentre una morada para mí.*

MARCOS MARULICH (1450-1521) [sic]¹¹

Prijevod je dosta uspješan: prilično doslovan i vjeran, uspijeva reproducirati deminutive (*sinak* ‘hijito’), iako ne uvijek (*nevjestica* ‘esposa’), i semantičke superlative (*pribili* ‘blanquísimo’, *primili* ‘dulgísimo’, *prisivitla* (*Danica*) ‘(lucero del alba) brillantísimo’ (‘de Dios santísimo’ je samo *Božja* u izvorniku). U semantici se vješto rabi mogućnost kompenzacije, jedino nam nije jasan nedostatak korespondencije u prvom stihu, gdje se *žilj* prevodi ‘ser’ (‘biće’), umjesto ‘lirio (blanco)’ ili ‘azucena’. Vrlo uspješno prevodi drugi polustih trećega stiha (“puna si milosti”) odgovarajućom sintagmom u tekstu španjolske molitve *Avemaría* (“llena eres de gracia”).

¹⁰ *Ib.*, str. 14 (716).

¹¹ *Ib.*, str. 14 (716). I dalje je u istom broju časopisa nazočna hrvatska stvar: u rubrici “Crónica internacional” nalaze se bilješke “Cuarenta mil personas piden la libertad de monseñor Stepinac” i “Se piden cuentas al Gobierno inglés por su abstención en el proceso Stepinac” (str. 19-20 [721-722]).

POETA EN LAZARUS DUBROVNIK DE FEELICIDAD Y DEGRADACION para su destino triste, pero la profunda fe le salvaba del pesimismo y se volvía inmediatamente sereno y tranquilo. Porque decía: "Hay alguien por encima de nosotros."

El sacerdote Aleksa Kokich fué otro joven poeta que también terminó pronto su vida. Pero mientras que Sudenta murió ya como poeta formado, Kokich apenas había empezado a formarse. Lejos de haber dado todo lo que prometía, dió, no obstante, una valiosa contribución a la poesía religiosa y nacional, enriqueciéndola con nuevos frescos motivos de su patria chica, Bachka. La poesía de Kokich fué ante todo la poesía de un alma inocente y buena. Cantaba a los inmensos terrenos trigueros y llanuras de su patria chica. Cantaba el rechinio de los pozos, a la hierba, al hombre, a la tierra. Por haber sido creado por Dios, todo le había parecido digno del canto y amor.

A estos poetas hay que añadir los vivientes, como Ivo Horvat, Osvite Skarya, poetisa Sida Kosutich, Vinko Nikolic y otros aun más jóvenes, que todavía están desarrollando su forma y estilo poéticos. Puestos hijos y bien definidos en la lírica religiosa tienen los poetas Jeronim Korner, Nikola Sop e Ivo Lendich.

El sacerdote Korner es un poeta del silencio. Todas sus impresiones son muy suaves y dulces. Trata de las vidas de los santos, de la poesía de monasterios y templos. Nikola Sop también es un excelente poeta religioso; por su forma y motivos recuerda a veces a Francis Jammes, a quien traducía al croata. Sop nunca perdió su originalidad y personalidad, pero cierta influencia de Jammes es visible. Si le conociera Léon Moulin le incluiría sin duda a su "veritable famille morale: Amitté Jammiste", y nosotros no dudamos que ocuparía allí un puesto bien distinguido.

Ivo Lendich es, sin duda, el mayor poeta religioso

grandes cualidades de su poesía, que artísticamente siempre está a la altura de lo mejor.

Con Lendich y jesuita Pedro Perica, gran penitente y gran bienhechor de los pobres, autor de los popularísimos poemas al Sacratísimo Corazón de Jesús y Virgen María, terminamos este escueto artículo informativo sobre la poesía religiosa croata moderna, que abarca el período desde el principio del siglo hasta el día de hoy. Esta poesía, de gran valor religioso y artístico, fué el fruto del gran renacimiento religioso de los intelectuales católicos. No cabe duda que significa un gran capital moral, que no puede ser destruido por ningún poder político materialista. Es un gran capital moral y consuelo para todo el pueblo oprimido, mientras que la sangre de los mártires invoca la misericordia de Dios para un mejor porvenir de la probada Croacia, que tanto aman todos los poetas religiosos croatas, desde Marulich hasta el mártir Perica.

A LA VIRGEN MARIA

Dios te salte, María, oh ser blanquísimo,
a quien en su seno guarda tu Hijo dulcísimo;
ten piedad de los pecadores, llena eres de gracia,
el alma. Hora a ti, presérvanos de desgracia.
Oh, Reina de la luz del sol, lucero del alba brillantísimo,
en la Trinidad Divina esposa de Dios santísimo,
ruega a tu Hijo nos perdona, oh, Reina,
cerca de tu Hijo, abogada buena.
Hacia mí suspiro inclina tus oídos
cuando, pecador, dirijo a ti, Señora, mis gemidos;
que mi corazón quiera siempre a ti,
entre los santos yo encuentre una morada para mí.

MARCOS MARULICH (1450-1521).

Prvi španjolski prijevod iz Marulićeva hrvatskog opusa: »A la Virgen María« (Casimiro Vrljićak [sic], »El desarrollo de la poesía religiosa croata«, Ecclesia 285 (28.XII.1946), str. 14 (716).

Naravno da prevoditelj ne može reproducirati strukturu Marulićeva dvostruko srokovanog dvanaesterca — stihovi nisu ni izosilabični, ali su vezani sljubljenim srokovima: AA BB CC DD EE FF.¹²

Ukupni rezultat prijevoda, inače, zvuči hispanofonom uhu pomalo pretvrdo, kruto, neprirodno; očito, prof. Vrljićak još nije dovoljno osjetio španjolski jezik.

II.

Anton Wurster (1913-1961) rodio se u Rijeci. Studirao je u Zagrebu, i u Italiji i Njemačkoj; u Rimu je doktorirao filozofiju. Za vrijeme Drugog svjetskog rata radio je kao tajnik hrvatskoga poslanstva pri Svetoj Stolici.¹³ Iz Rima je odselio u Madrid, pozvan 1946. da radi kao suradnik Zavoda za filozofiju Višeg vijeća za znanstvena istraživanja, u čijoj je rezidenciji (takozvanoj “Residencia de Estudiantes”) i stanovao.¹⁴ Dalje radi na Sveučilištu u Valenciji i na Sveučilištu u Navarri, sa sjedištem u gradu Pamplona, gdje i umire.¹⁵

U popisu Wursterovih objavljenih radova koje navodi prof. Tijan kronološki se ističe jedan pregledni članak o filozofiji u Hrvatskoj, “La filosofía en Croacia”, tiskan još 1947. u glasilu spomenutoga Zavoda za filozofiju.¹⁶ Svojih tridesetak stranica dr. Wurster dijeli u tri odsječka, kojima prethodi kratak uvod: “I. Estudios filosóficos en general”, “II. Filósofos del pasado”, “III. Filósofos contemporáneos”;¹⁷ ovi su podijeljeni u više manjih rubrika.

¹² Identičnost rima AA i CC shvaćamo kao slučajnu, nenamjernu.

¹³ Mato R u p i ć, “WURSTER, Anton”, in: *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941-1945*, Zagreb 1997, str. 428.

¹⁴ Prema navedenoj natuknici Mate Rupića, “God. 1947. dolazi u Španjolsku”; P. Tijan, dokazuje da je već bio u Španjolskoj 1946: “Antun Wurster [...] održao je slijedeća predavanja: ‘Los católicos en la Europa Central’ — propagandistima Kat. Akcije, Madrid, prosinca 1946. Predavanje je izišlo tiskom [...] u ‘Asociación Católica Nacional de Propagandistas’, 15.XII.1946, Madrid.” (“Jedna uzorna hrvatska skupina u tuđini...”, str. 412-413).

¹⁵ Mnoštvo podataka o životnom toku Antona Wurstera može se naći u autobiografskom spisu njegova kolege na Sveučilištu u Navarri: Luka B r a j n o v i ć, *Despedidas y encuentros: memorias de la guerra y el exilio*, Eunsa, Pamplona 2000.

¹⁶ Antonio W u r s t e r, “La filosofía en Croacia (Una contribución a la historia de la filosofía)”, *Revista de Filosofía* (Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto “Luis Vives” de Filosofía), Año VI, Madrid, Julio-Septiembre 1947, Núm. 22, str. 507-535.

O Wursterovu članku piše P. T i j a n: “To je do sada najbolji i najopširniji prikaz hrvatske filozofije na jednom stranom jeziku i uopće jedan od najpotpunijih, da ni na hrvatskom nema boljih” (“Jedna uzorna hrvatska skupina u tuđini...”, str. 410). N. Ivaldi prikazuje stranice članka o suvremenoj filozofiji u jednom talijanskom časopisu: “Un’interessante rassegna della filosofia in Croazia è stata pubblicata da ANTONIO WURSTER nella ‘Revista de filosofía’, luglio-settembre 1947. [...] dotto articolo [...]” (“Note e notizie”, *Giornale di metafisica*, Anno III (Marzo-Aprile) 1948, N. 2, /str. 160-172/, str. 164-165.

¹⁷ *Resp.* str. 57-508 (uvod), 508-512, 512-523 i 523-535.

U drugom odsječku, koji obuhvaća razdoblje od početaka do 1874, svakom stoljeću posvećuje jedan dio, a u dijelu naslovljenome "Siglo XV" (str. 513-514) raspravlja o ovim filozofima: *Jorge Dragisic*, O.F.M. († 1520) [o kojemu piše puno više nego o svim ostalima zajedno], *Benko Benkovic*, O.F.M. († 1525), *Marco Marulic* (1450-1524), *Nicolás de Kotor* (Cattaro), obispo de Modrus (1461-1470). Maruliću posvećuje devet redaka, koji ne pružaju novu informaciju, nego poneku staru netočnost:

"Como eximio y profundo filósofo moralista debemos recordar al poeta y humanista *Marco Marulic* (1450-1524), universalmente conocido como autor del "De institutione bene beateque vivendi", con veinte ediciones y traducciones en casi todas las lenguas europeas, entre ellas en castellano y portugués. (Fue el único libro, además del Evangelio y de la "Immitatio [sic] Christi", llevado por San Francisco Javier en su viajes apostólicos.) Este hombre típico del medioevo que, a diferencia de la casi totalidad de los escritores filosóficos croatas de los primeros tiempos, era seglar, es también considerado [como el] padre de la literatura en lengua croata."¹⁸

U popisu literature dr. Wurster navodi, među inima, članak o filozofiji u preglednoj knjizi *Croazia Sacra*, čiji je auktor T. Harapin.¹⁹ Provjerom smo utvrdili da dr. Wurster slijedi Harapinov tekst dosta izbliza, iako ne ropski. U svom članku dr. Harapin Marku Maruliću određuje prvo mjesto u rubrici "A) - I filosofi dell'epoca di transizione fra l'età antica e quella recente":

"*Marco Marulic* (1450-1524) è conosciuto presso di noi come un grande poeta. Nacque a Spalato, frequentò gli studi superiori a Padova e divenne celebre nel campo letterario. Scrisse in latino l'opera 'De institutione bene vivendi', nella quale si dimostra grande filosofo e moralista. Quest'opera ebbe ben 20 edizioni, e fu tradotta in tedesco, francese, italiano e portoghese. S. Francesco Saverio apprezzava tanto quest'opera che la portò con sé nei suoi viaggi apostolici nell'India e nel Giappone. Le sue opere furono stampate a Firenze, Venezia, Colonia, Basilea, Parigi e Anversa. Merita dunque di essere ricordato qui almeno come filosofo moralista. Morì a Spalato."²⁰

III.

Luka Brajnović (1919-2001), rođen u Kotoru, završio je pravo u Zagrebu. U Hrvatskoj radi kao novinar i počinje uređivati časopise i objavljivati prozu. Zajedno sa šogorima, braćom Tijanima, bježi iz domovine 1945. preko Austrije; nakon boravka u logoru Fermo u Italiji seli u Španjolsku, najprije u Madrid. Tu je bio

¹⁸ Str. 513-514.

¹⁹ "Harapin, T.: L'evoluzione della filosofia presso i Croati. "Croazia Sacra", páginas 75-64 [sic, umj. 94]. Roma, 1943." (str. 535)

²⁰ Dott. Josip (Teofil) Harapin O. F. M., professore all'Università di Zagabria, "L'evoluzione della filosofia presso i Croati", *Croazia Sacra. Un popolo lotta per i suoi ideali sul confine tra l'Oriente e l'Occidente*, Officium libri Catholici, Roma 1943 /str. 75-94/, str. 80.

jedan od *colegiales* u Studentskom domu "Sveti Jakov Apostol"²¹ i uređivao je časopis *Osoba i duh* od njegova nastanka 1958. Sve do svojega umirovljenja i smrti živi u Pamploni, na čijem je tadašnjem Zavodu za novinarstvo Sveučilišta u Navarri predavao skoro od njegova osnutka.²²

Na književnom natječaju, prvome organiziranom u okviru Studentskoga doma "Sveti Jakov Apostol", dobio je 1950. Luka Brajnović jednu od četiri jednake nagrade²³ za svoj rad "Kulturno-političke veze između Španjolske i Hrvatske tijekom stoljećâ" ("Relaciones culturales y políticas entre España y Croacia a lo largo de los siglos"),²⁴ koji, prema Tijanovim riječima, "predstavlja do danas najpotpuniji pregled hrvatsko-španjolskih kulturnih doticaja u prošlosti".²⁵

I u tom odlično sastavljenom radu²⁶ nalazi se Marko Marulić — u šestom poglavlju, naslovljenome "Novi obzori" — te se prvi put spominje postojanje i lokalizacija španjolskog prijevoda Marulićeva *Evangelistara*:²⁷

²¹ "El día 2 de mayo de 1947 se inauguró oficialmente el Colegio Mayor Santiago Apóstol, creado por Decreto conjunto de los Ministerios de Asuntos Exteriores y Educación Nacional, de fecha 6 de diciembre de 1946, y confiado al patrocinio de la Obra Católica de Asistencia Universitaria (O. C. A. U.), para acoger a los universitarios procedentes de los países situados "tras el telón de acero". [...] Un inexplicable Decreto del Ministerio de Educación y Ciencia, de 1 de abril de 1969, segregó el C. M. S. A. de la O. C. A. U." (José M. M o h e d a n o, "En el 50º aniversario", *Nosotros*, Segunda época - [Madrid,] Octubre 1997 - Nº. 19 (Especial del 50 Aniversario), str. 3-4).

Za vrijeme školske godine 1949/50. bilo je pod pokroviteljstvom Katoličkog djela za sveučilišnu pomoć tridesetak Hrvata: "Veintinueve croatas, de los cuales 27 residen en el Colegio" ("Memoria de la O. C. A. U. [Obra Católica de Asistencia Universitaria], 1949-50", *Christianitas. Boletín de información de la O. C. A. U.*, Año 2, [Madrid,] 1 octubre 1950, Núm. 8, str. 1 i 3.).

²² Francisco Javier J u e z G á l v e z, "In memoriam. Luka Brajnović", *Studia Croatica* 144 (2002), str. 118-121; Vinko G r u b i š i ć, "Luka Brajnović", in: *Hrvatska književnost u egzilu*, Knjižnica Hrvatske Revije 17, Barcelona-München 1991, str. 216-218; Milan B l a - ž e k o v i ć, "BRAJNOVIĆ, Luka (1919)", in: *Bio-bibliografski leksikon suradnika Hrvatske Revije*, Zagreb 1996, str. 71; Olga B r a j n o v i ć, "Luka Brajnović, periodista en la guerra y el exilio", in: *Estudios en honor de Luka Brajnović*, Ediciones Universidad de Navarra, Pamplona, 1992, str. 173-180; Dubravka Z i m a, "BRAJNOVIĆ, Luka", *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb 2000, str. 101. Naravno, ovdje treba pridodati Brajnovićevu autobiografiju: Luka B r a j n o v i ć, *Despedidas y encuentros: memorias de la guerra y el exilio*, Eunsa, Pamplona 2000.

²³ "Cuatro premios iguales para cada uno de los cuatro grupos de temas diferentes" ("Crónica del Colegio", *Christianitas. Boletín de información de la O. C. A. U.*, Año 2, [Madrid,] 1 octubre 1950, Núm. 8, str. 7).

²⁴ Lucas B r a j n o v i ć, *Relaciones culturales y políticas entre España y Croacia a lo largo de los siglos* [Madrid, 1950]. U 36 strojopisnih stranica.

²⁵ "Jedna uzorna hrvatska skupina u tudjini...", str. 412.

²⁶ Brajnovićev rad se organizira u trinaest poglavlja (popraćenih trideset i jednom bilješkom), uz predgovor i pogovor i popis literature od trideset bibliografskih jedinica.

Poglavlja su naslovljena: "I. Camino de Santiago", "II. La guardia croata en Córdoba", "III. En las fuentes abandonadas de la historia", "IV. Cuando se vislumbraba un Imperio...", "V. Hermandad en las armas", "VI. Nuevos horizontes", "VII. Defendiendo los dogmas de la Iglesia", "VIII. Contribuciones artísticas", "IX. En pos de las huellas de Colón", "X. Tratado de paz", "XI. Contra la Reforma", "XII. Antes de las revoluciones europeas", "XIII. A la sombra del Alcázar de Toledo".

²⁷ Zaslužni rad prof. Brajnovića ostao je do danas u rukopisu; znamo samo za neka od njegovih poglavlja, objavljena djelomično, na primjer: Luka B r a j n o v i ć, "En

“Otros humanistas croatas como Santiago Bunić (1469-1534) de Dubrovnik viajaron por España alabando en sus obras a el [*sic*] país que en tiempo de Carlos I se colocó al frente de todos los reinos cristianos. El célebre Aelius Lampridius Cerva (Ilija Crijević) también de Dubrovnik (1463-1520) fue amigo personal del rey de Nápoles Alfonso II de Aragón, a quien dedicó una notable epístola poética, en la que le suplicaba ayudase a Croacia en su lucha contra los turcos. Lo mismo hizo el más gran<de> humanista croata Marcos Marulić Splitsanin (de Split, Spálato) (1450-1524) que escribió, entre muchas obras en lengua croata y latina, algunas epístolas dedicadas a los poderosos de su tiempo para persuadirles <a> que ayudasen a los héroes croatas, y por ser muy grande su fama (sus obras se imprimieron hasta 20 veces y se tradujeron a muchos idiomas europeos, entre otras, su “Evangelistarium”¹⁸) del que hay versión castellana) su llamamiento no quedó sin respuesta, porque — como ya sabemos — el Papa León X y el Emperador Carlos V ayudaron a la martirizada Croacia.”

“18) Un ejemplar del “Evangelistarium” de Marulić (escrito en latín) posee la Biblioteca Nacional de Madrid.”²⁸

Kao što vidimo, vijest o postojanju španjolskoga *Evandelistara* sasvim je oskudna — ali prvi se put navodi Marko Marulić kao epistolograf i *homo politicus*. Odmah ćemo vidjeti u kojem se okviru nalazi Brajnovićeve aluzija.

IV.

Karlo Mirth rodio se 1917. u Otočcu. Studirao je na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu u Zagrebu, gdje je stekao titulu inženjera. Počeo je raditi još u domovini kao novinar. U svibnju 1945. odlazi u emigraciju te preko Austrije stiže u Italiju; u Rimu je 1946. i 1947. studirao novinarstvo, i 1947. počinje izdavati bilten *Croatia Press* koji je dalje uređivao u Španjolskoj (1948-1952) i u SAD-u (1952-1980).

U Madridu bio je jedan od *colegiales* u Studentskom domu “Sveti Jakov Apostol”, gdje je boravio sve do 1952,²⁹ kad odlazi u SAD. Magistrira bibliotekarstvo u New Yorku. Više godina je uređivao časopis *Journal of Croatian Studies*, glasilo *Croatian Academy of America*, čiji je bio i predsjednik (1958-1968).³⁰

aquella ‘playa desnuda’. Resumen de un capítulo de ‘Relaciones culturales y políticas entre España y Croacia a los largo de los siglos’”, *Nosotros. Revista del Colegio Mayor Santiago Apóstol*, Año III, Núm. 1 (Madrid, diciembre de 1951), str. 3-4.

²⁸ Str. 17 i 34.

²⁹ U veljači 1952. već ga nije bilo u Španjolskoj: “Han dejado el Colegio y marchado a los Estados Unidos los colegiales Karlo Mirth, Drago Karabaić, Ivan Madirazza, croatas [...]” (“Vida del Colegio”, *Nosotros. Revista del Colegio Mayor Santiago Apóstol*, Año III, Núm. 2, Madrid, febrero de 1952, str. 21).

³⁰ “Antecedentes curriculares de nuestros colaboradores (Karlo Mirth)”, *Studia Croatica. Revista de estudios políticos y culturales*, XXVIII, 4 (107), Octubre-Diciembre 1987, str. 290; Milan B l a ž e k o v i ć, “MIRTH, Inž. Karlo (1917)” i “CROATIA-

Ing. Karlo Mirth bio je jedan od četvorice nagrađenika u prvom književnom natječaju Studentskoga doma "Sveti Jakov Apostol", s radom "Kako se rodio titoizam" ("Cómo nació el titoísmo"), zajedno s Lukom Brajnovićem i još dvojicom studenata.³¹ Upravo u istom broju biltena *Christianitas*, 1. listopada 1950, gdje se obavješćuje o spomenutim nagradama, objavljuje se i opširan i po osobnom gledištu auktora vrlo zanimljiv članak, bogat informacijama i originalan po novim podacima, estetski vrijedan — zbog ilustracije — crteža Marulićeva poprsja prema Meštrovićevu kipu, te zbog umjetnički iscrtanog naslova, napisan od ing. Karla Mirtha u povodu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića.³²

Uz osobnu intonaciju i tumačenje auktora, članak je prinos španjolskoj marulologiji svojim potpunijim informacijama o ocu hrvatske književnosti, koje podastiru cjeloviti Marulićev profil, ali je i prinos svjetskoj marulologiji jer prvi put daje neposredne, bogate podatke o izdanju španjolskoga prijevoda *Evangelistara* tiskanom u Madridu 1655, na temelju primjerka sačuvanog u Nacionalnoj knjižnici u Madridu, jedinog poznatog primjerka tijekom više desetljeća.³³ Iz njega je auktor prenio mnoge bibliografske podatke i odlomke posvete i uvoda što ga je prevoditelj Bartolomé Fernández de Revenga uputio "pobožnom i kršćanskom čitatelju".³⁴

Mirthov članak, objavljen u reviji *Christianitas*, dobio je zasluženu pažnju od strane emigrantskog novinstva: prof. Vinko Nikolić je posebno pisao o njemu u prvom broju vrijednoga časopisa *Hrvatska Revija*; između ostalih jubilarnih priloga Maruliću u čast osvrnuo se na Mirthov članak ovim riječima:

"Posebne je pažnje vrijedan članak Karla Mirtha, urednika Croatia Press, koji je izašao u listu "CHRISTIANITAS", Madrid (1. listopada 1950.) Popraćen s

PRESS (= MIRTH, Inž. Karlo)", in: *Bio-bibliografski leksikon suradnika Hrvatske Revije*, Zagreb 1996, str. 321-323 i 98; Mato R u p i ć, "MIRTH, Karlo", in: *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941-1945*, Zagreb 1997, str. 278; Karlo M i r t h, *Život u emigraciji*, Zagreb 2003.

³¹ "De los premiados dos son de nacionalidad croata, un esloveno y un ucraniano" ("Crónica del Colegio", *Christianitas. Boletín de información de la O. C. A. U.*, Año 2, [Madrid,] 1 octubre 1950, Núm. 8, str. 7).

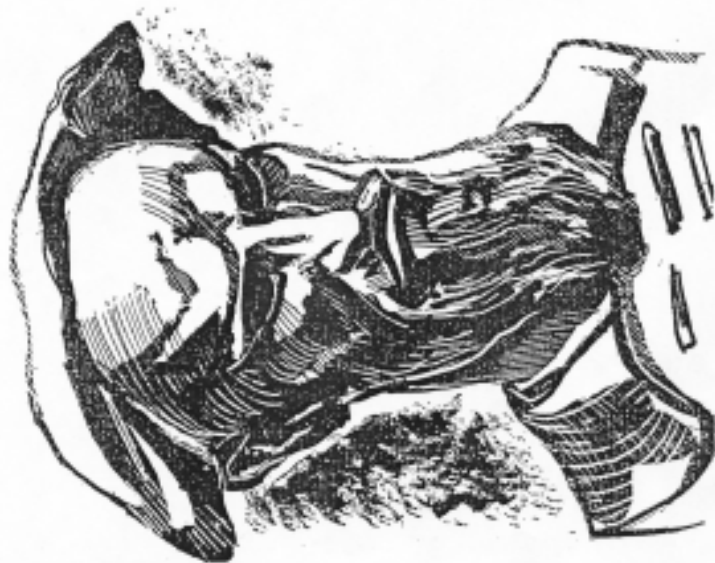
³² Karlo M i r t h, "Marko Marulić 1450-1524: Con ocasión del D aniversario del nacimiento del gran escritor croata", *Christianitas. Boletín de Información de la Obra Católica de Asistencia Universitaria*, Año 2, [Madrid], 1 octubre 1950, Núm. 8, str. 2.

³³ Na Mirthov se pronalazak izdanja "Evangelistara" zaboravilo sve do ponovnoga pronalaska istog primjerka prijevoda, koji je bio od velike važnosti za suvremeniju marulologiju: Karlo B u d o r, "O španjolskim izdanjima Marulića", *Colloquia Maruliana*, I (1992), str. 87-94 i 168-169, te "Sobre la recepción de Marko Marulić en España", in: *Entre España y Croacia (Disquisiciones filológicas)*, Centro Croata del P.E.N. & Most/ The Bridge, Zagreb - Dubrovnik 1993, str. 211-226.

³⁴ Zahvaljujemo Centru *Marulianum* u Splitu što nam je pružio — prije nego što smo sami došli do publikacije — preslik izvornog Mirthova članka uz neizdan dodatak od samoga auktora. Zahvaljujemo također ing. Karlu Mirthu, koji nam je ljubazno dopustio reproducirati svoje gradivo te nas obavijestio o prilikama objavljivanja svojega rada.

MARKO·MARULIĆ 1450 ~ 1524

Con ocasión del 0 aniversario del nacimiento del gran escritor croata

HAV hombres que por su vida y su obra representan una época. Más raramente, aunque también existen, los hay que sintetizan los elementos básicos de una nación para todos los tiempos. Son como los fórmulas mágicas en las que, los sabios que las saben leer, pueden prever los procesos futuros, las leyes del destino de un pueblo en medio de cualquier conflagración o desintegración hasta los interminables y acómicos.

Uno de tales fórmulas del pueblo croata es Marko Marulić.

En la dedicatoria, el traductor destaca que ha querido sacar a luz en español el director tan abundante y rico. Excelente en su obra

Javéz, el Santo español, fué «De instituciones», de Marulić. Otra obra no menos célebre en su época fué su «Evangelizarima», editado también varias veces en distintas épocas y en distintas capitales de Europa. Aparte de estas sus obras en latín, hay muchas traducciones de ellas en italiano, francés, alemán, portugués y una en español.

Esta traducción castellana parece ser completamente ignorada por los investigadores literarios croatas. Es una traducción de «Evangelizarima», publicada en Madrid ciento treinta años después de la muerte de Marulić. Cuando la encontré en la Biblioteca Nacional de Madrid, hace poco tiempo, entre una decena de tomos de Marulić que dicha Biblioteca posee (entre ellas unas ediciones ya muy raras), fué para mí, en verdad, un encuentro emocionado. Maroko Marulo Spolaten vino a España un siglo después de su muerte para hablar en castellano. ¡Qué gozo y placer debió de ser para su espíritu encontrarse en el país de Francisco Javier, Teresa de Avila y Juan de Dios! ¡Qué mayor satisfacción podría tener él, que presidir la hermandad, la unidad, el universalismo de la cristiandad? El tema su casa aquí en Madrid hace unos siglos, y me parecía que él, al ver mi perplejidad de encontrarle inesperadamente, me preguntaba en los versos de aquel su antiguo croata: ¿De qué te extrañas? ¿No somos acaso todos ante y sobre todo hermanos cristianos? A vosotros, los que vivís esta época, os hace falta leer aquello que escribió sobre la manera de vivir bien siguiendo los ejemplos de los Santos. ¡Mejorales y validos cristianos!

El «Evangelizarima» de Maroko Marulo Spolaten fué traducido del latín al romance por Bartolomé Fernández de Rueda, presbitero, natural y preceptor de Gramática de Sivuela, y dedicado a la Excelentísima Señora Doña Ana María de Velasco y de la Cueva, Condesa de Ciruela y Puentevilla, Señora de Roa y su tierra, etc. Se publicó: En Madrid, por Julián de Parades, Año de 1655. A occa del dicho Impresor: véndese en su casa la calle de la Concepción Gerónima.

En la dedicatoria, el traductor destaca que ha querido sacar a luz en español el director tan abundante y rico. Excelente en su obra

Prvi opširni podatci o španjolskom prijevodu Marulićeva Evangelizarima: Karlo Mirth, »Marko Marulic 1450-1524...«
Christianitas 8 (I. X. 1959), str. 2.

posebnim crtežem Marulića (prema Meštrovićevu djelu), ovaj članak donosi neke vrijedne, uglavnom nepoznate podatke, o španjolskom izdanju Marulićeva djela "Evangelistarium", izdanog u Madridu 1655, a koje se čuva u Nacionalnoj biblioteci.³⁵

Iste godine prof. Tijan u svojem prikazu o djelatnostima hrvatske emigracije u Španjolskoj, datiranom u Madridu 31. svibnja 1951, kaže:

"Ing. Karlo Mirth je plasirao u španjolskoj štampi i na radiu više kraćih informativnih sastavaka i vijesti, među kojima se ističe po originalnim podacima članak 'Marko Marulić 1450.-1524.'³⁶

I mnogo godina poslije u životopisu ing. Karla Mirtha ističe se njegov članak o Marku Maruliću u *Christianitas* 1950.:

"Es autor de numerosos artículos y trabajos en inglés y croata relativos a la problemática croata. Se destaca su estudio sobre la traducción castellana de la obra *Evangelistarium* del escritor croata Marko Marulic publicada en Madrid en 1655 [...]"³⁷

Unatoč svemu, vijest o novopronađenom izdanju španjolskog prijevoda *Evandelistara* nije našla odjeka u vrijednoj doktorskoj disertaciji fra Bruna Grge Raspudića, obranjenoj na Centralnom sveučilištu u Madridu 1957.³⁸

Mirthova istaknuta radnja nije, kao što znamo od samog auktora, izašla u obliku u kojem je on želio, jer se uz objavljeni dio nalazila i "rukom pisana skica popratnog komentara koji je također trebao biti objavljen uz članak, ali je izostao zbog pomanjkanja prostora".³⁹ Doista, posrijedi su odlomci iz Marulićeve *Poslanice papi Hadrijanu VI*, pod cjelovitim latinskim naslovom ali u španjolskom prijevodu, kao što sam ing. Mirth tvrdi u bilješci na engleskom koja prati njegov članak i strojopis prijevoda spomenutih odlomaka.⁴⁰

"It was planned to publish along this article the excerpts from the Marulić's *Epistola...* to the Pope Adrian VI, Rome, 1522, which were translated by Mirth

³⁵ (Vinko N i k o l i ć), "Članci o Maruliću", u: "Bilješke", *Hrvatska Revija / La revista croata*, God. - Año I. Buenos Aires, ožujak - marzo 1951. Svez. - Vol. 1, /str. 77-80/, str. 80.

³⁶ "Jedna uzorna hrvatska skupina u tudjini...", str. 413.

³⁷ "Karlo Mirth", in: "Antecedentes curriculares de nuestros colaboradores", *Studia Croatica*, XXVIII, 4 (107), Octubre-Diciembre 1987, str. 290.

³⁸ Francisco Javier J u e z G á l v e z, "La tesis doctoral sobre Marko Marulić del P. Bruno Raspudić (Madrid, 1957)", *Colloquia Maruliana* XII (2003), /str. 217-254/, str. 229 i 244 i bilj. 28 i 71.

³⁹ Iz jednog pisma upućenog auktoru ovih redaka od ing. Karla Mirtha iz Columbije, SAD, 29.XI.2001.

⁴⁰ Sam je auktor prosljedio komplet svoga rada Centru *Marulianum*, koji nam je ljubazno pružio sve podatke i potpune kopije.

into Spanish. Due to the limited space these segments were not published by *Christianitas*.”⁴¹

Kao što je vrlo lako provjeriti,⁴² nakon rimske *editio princeps* 1522. godine (još za Marulićeva života) nema više izdanja znamenite *Poslanice papi Hadrijanu VI.* ni u cijelosti niti u odlomcima prije izlaska drugoga sveska niza “Pet stoljeća hrvatske književnosti” (1969),⁴³ a u španjolskim knjižnicama, čini se, nema ni traga ni jednom primjerku prvog izdanja *Poslanice*.⁴⁴ Ing. Karlo Mirth, dakle, morao se poslužiti drugim izvorima: jednim Marulićevim izdanjem koje je, kao što ćemo poslije vidjeti, bilo vrlo popularno a koristili su se njime hrvatski emigranti:

Marko Marulić, *Judita. Epska pjesma u šest pjevanja*. Uredio i protumačio Marcel Kušar. Uvodom popratio Petar Kasandrić. S osam slikâ u slogu i pet izvornih umjetničkih priloga od Ot. Ivekovića i Cel. Medovića. Zagreb 1901. Izdanje “Matice hrvatske”.⁴⁵

U uvodu Petar Kasandrić uvrštava dugačak pasus *Poslanice* u hrvatskom prijevodu,⁴⁶ iz kojega ing. Mirth prevodi na španjolski. Ustvari, Kasandrić uvrštava tri odlomka *Poslanice papi Hadrijanu VI.*,⁴⁷ pomalo ih prilagođujući da bi se bolje uskladili.⁴⁸ Mirth prevodi prvi Kasandrićev ulomak, ali ne i drugi, pa se čini kao da oni slijede jedan za drugim, dok su u izvorniku udaljeni mnogo stranica.

Ovo je najposredniji oblik recepcije Marulićeva opusa na koji smo naišli, ali koji čini dio općeg trenda u razdoblju koje istražujemo: Hrvati trebaju sami predstaviti, čak i prevesti, svoju književnost Španjolcima ili hispanofonima.

⁴¹ Zbog iznimnog interesa i važnosti za hispanofonu marulologiju te velike rijetkosti Mirthova članka i “popratne skice” odlučili smo reproducirati oba teksta u prilogu uz ovaj rad. Uredili smo uporabu naglasaka prema sadašnjim pravilima, a druge intervencije označili kritičkim znacima ili primjedbama.

⁴² Na primjer, u knjizi: Branko J o z i ć - Bratislav L u č i n, *Bibliografija Marka Marulića. Prvi dio: Tiskana djela (1477-1997)*, Književni krug Split - *Marulianum*, Split 1998 (skraćeno: *BMM*), str. 180 i 42 (§ 27).

⁴³ *Hrvatski latinisti / Croatici auctores qui Latine scripserunt I*. Priredili / Diqesserunt [sic] Veljko G o r t a n i Vladimir V r a t o v i ć, Zagreb, Matica hrvatska, Zora, 1969.

⁴⁴ Cf. Francisco Javier J u e z G á l v e z, “Presencia de Marko Marulić en las bibliotecas españolas”, *Colloquia Maruliana* X (2201), str. 267-304.

⁴⁵ *BMM* § 218.

⁴⁶ Str. XLVI-XLVII Kasandrićeva uvoda; u bilješci 2 str. XLVI navodi potpuni latinski naslov *Poslanice*, koji kod Mirtha ostaje nepreveden.

⁴⁷ Citiramo prema suvremenom izdanju *Poslanice*, to jest, *BMM* § 322 (Marko M a - r u l i ć, *Epistola ad Adrianum VI. P.M. / Poslanica Papi Hadrijanu VI. / Epistle to Pope Adrian VI. 1522*, Zagreb - Split 1994). U njemu se latinski tekst nalazi na str. 53-68.

⁴⁸ Prvi je odlomak vrlo kratak (str. 54) — u izvorniku predstavlja pola rečenica — a doduše pripada Marulićevu prethodnom, uvodnom pismu Dominiku Bući. Središnji je odlomak znatno duži (str. 56-57), a treći, malo dulji od prvoga (str. 66), predstavlja posljednje rečenice *Poslanice*, prije Marulićeve pjesničke posvete. I ovaj je treći dio nepotpun, prekinut trotočjem.

V.

Godine 1951. u više publikacija širom hispanofonoga svijeta pojavljuju se članci o Marku Maruliću ili općenitije o hrvatskoj književnosti i kulturi.

Iako strogo gledajući ne pripada temi ovoga rada, navest ćemo jedan hrvatski časopis koji se tada — u ožujku 1951. — počeo objavljivati u Buenos Airesu — *Hrvatska Revija / La Revista Croata*; djelomično je dvojezičan, gradivo mu je bilo i bit će na španjolskom uglavnom vrlo oskudno, minorno.⁴⁹

U prvom broju, kojemu su bili “Urednici - Redactores: Antun Bonifačić i Vinko Nikolić”, Marulićeva je nazočnost uočljiva već počevši od same naslovnice, na kojoj se nalazi Marulićeva slika po Meštrovićevu kipu,⁵⁰ koja je identična onoj što je u obliku crteža ilustrirala Mirthov članak u biltenu *Christianitas*.

Prvi svezak *Hrvatske Revije* uključuje i gradivo o Maruliću i u prilogu njegove tekstove:⁵¹ o Marku Maruliću piše Vinko Nikolić (1912-1997)⁵² podulji članak⁵³ koji se sastoji od uvoda, bilješke o životu, odsječaka o latinskim djelima, o hrvatskim djelima, o religioznom epu *Judita* i četiri manja zaključna odsječka gdje se, kao da je riječ o nečem samorazumljivom, već spominje podatak o postojanju španjolskoga prijevoda *Evangelistara*.⁵⁴ U svoj članak uvrstio je prof. Nikolić kao jedini Marulićev tekst četiri stiha pjesme “Tuženje grada Hieruzolima”.⁵⁵ Nakon odsječka o *Juditi*, prof. Nikolić posvećuje paragraf talijanskim djelima Marulićevim:

“Marulić nije napisao nijedno djelo na talijanskom jeziku. Tako je već prije nepunih pet stoljeća manifestirao hrvatstvo Dalmacije i njezinog divnog sunčanog grada Splita.”⁵⁶

⁴⁹ U prvome su broju samo dvije stranice (str. 1-2) napisane španjolski.

⁵⁰ Na unutrašnjoj strani korice čitamo: “TAPA: MARKO MARULIĆ (1450-1524), el primer poeta croata, en ocasión del quinto centenario de su nacimiento. Obra del escultor croata IVAN MEŠTROVIĆ.”

⁵¹ Čini se da se u “*Hrvatskoj Reviji* u egzilu” više nije pojavio nijedan tekst oca hrvatske književnosti; cf. Milan B l a ž e k o v i ć, “MARULIĆ, Marko (1450-1524)”, in: *Bio-bibliografski leksikon suradnika Hrvatske Revije*, Zagreb 1996, str. 298-299.

⁵² O velikom imenu hrvatske emigracije u Americi i Europi v. Josip P a v i ć i ć, “NIKOLIĆ, Vinko”, in: *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941-1945*, Zagreb 1997, str. 294-296; Milan B l a ž e k o v i ć, “NIKOLIĆ, Prof. Vinko (1912)”, in: *Bio-bibliografski leksikon suradnika Hrvatske Revije*, Zagreb 1996, str. 335-384; Radovan L a t k o v i ć, “In memoriam prof. Vinko Nikolić”, *Studia Croatica* 135 (1997), str. 275-277; tematski broj *Hrvatska revija* 47 (1997), 3-4; Cvjetko Milanja, “Nikolić, Vinko”, *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb 2000, str. 532-533.

⁵³ Vinko N i k o l i ć, Buenos Aires, Argentina, “Marko Marulić. Prigodom 500. godišnjice rođenja (18. kolovoza 1450.) i 450. godišnjice “Judite” (1501)—”, *Hrvatska Revija. Kulturno-književni tromjesečnik / La Revista Croata. Cultural-literario trimestral*, God. - Año I. Buenos Aires, ožujak - marzo 1951. Svez. - Vol. 1, str. 14-19.

⁵⁴ “Ovo je djelo doživjelo 10 izdanja. Prevedeno je na francuski, njemački, španjolski, portugalski i talijanski; tiskano u Baselu, Kölnu, Parizu i Antwerpenu” (str. 16). Podsjetimo da je sam Nikolić pisao kratak osvrt na Mirthov članak u istom svesku *Hrvatske Revije*. V. bilj. 35. Unatoč svemu, od *Evangelistara* zasad nije poznat ni njemački ni portugalski prijevod.

⁵⁵ Str. 17.

⁵⁶ *Sic* (str. 18): kao što je moguće provjeriti u *BMM* § 245, još 1936. Mirko Deanović je objavio u Rimu oba Marulićeva talijanska soneta. Talijanska su pisma morala čekati do 1991. (*BMM* § 316)

Zanimljivo je da su oba Marulićeva teksta, zasigurno izabrana od samog Vinka Nikolića kao popratnice njegova članka o Maruliću, isti oni kojima su se —kao što smo vidjeli te ćemo i dalje vidjeti— koristili drugi emigranti, no ovaj put u “izvornom” obliku: odlomci *Poslanice papi Hadrijanu VI*, pod naslovom jedne impresivne rečenice njezina sadržaja, te *Divici Mariji*.⁵⁷

Odlomci se *Poslanice* prepisuju iz već spomenutoga hrvatskoga prijevoda u Kasandrićevu uvodu Matičina izdanja *Judite* 1901,⁵⁸ ali suurednik *Hrvatske Revije* unosi nekoliko promjena radi standardiziranja ili moderniziranja jezika,⁵⁹ iako se nije sjetio promijeniti “Biograd” u “Beograd”. Iz vlastitog pera antologičar unosi nakon prve rečenice iz *Poslanice Dominiku Bući* neke pojedinosti koje sam Marul nije napisao:

“Turci su —Marulić opisuje— ispred Klisa nad Splitom i već su duboko zašli u Hrvatsku i Mađarsku, dok će uskoro i na Beč. Rim i Pariz spavaju.”⁶⁰

U povodu desetogodišnjice proglašenja Nezavisne Države Hrvatske objavljena je u Madridu anonimna brošura *Croacia*, bogata crno-bijelim ilustracijama,⁶¹ u

⁵⁷“Ako se vatra što prije ne ugasi, širit će se bez kraja i konca i uništiti će sve do nakraj svijeta...” Iz *Poslanice Marka Marulića Papi Hadrijanu VI*, Rim, 1522.” i “*Divici Mariji*. Marko Marulić”, *Hrvatska Revija / La Revista Croata*, God. - Año I. Buenos Aires, ožujak - marzo 1951, Svez. - Vol. 1, str. 20-21 i 21.

⁵⁸V. bilj. 45 i 46.

⁵⁹Na primjer, “izmed Drave i Save” postaje u *HR* “izmedju Drave i Save”, “vojenom obranom” > “vojnomo obranom”, “što ostaje onda” > “što onda ostaje”, “nego li da ovoj barbarskoj nevjeri služe” nestaje, “onomu kraljevstvu” > “onom kraljevstvu”.

⁶⁰Str. 20. U svojoj poslanici Marulić nigdje ne spominje ni Klis, ni Mađarsku, ni Beč, ni Pariz.

⁶¹Ova se brošura od 16 stranica spominje i opisuje u publikaciji navedenoj u bilj. 3, “Noticiario Español de Ciencias y Letras”, *Arbor*, Tomo XIX, N.º 65 = Mayo, 1952, /str. 153-156/, str. 154: “Recientemente, con motivo de la fiesta nacional de su patria, <los croatas emigrados en Madrid> han celebrado diversos actos de difusión de la personalidad histórica y cultural de Croacia y sus relaciones con España; el folleto correspondiente [...]”.

Prvi osvrt na *Croacia* nalazimo u *Hrvatskoj Reviji*: (Franjo Ne v i s t i ć), “*Croacia*. Bilten na španjolskom jeziku. Madrid 1951.”, *Hrvatska Revija / La Revista Croata*, God. - Año I. Buenos Aires, Lipanj - Junio 1951. Svez. - Vol. 2, str. 168-169.

Također, u navedenom Tijanovu članku “Jedna uzorna hrvatska skupina u tudjini...” (str. 413), spominje se sljedeće: “Na inicijativu ‘Zajednice Hrvata u Španjolskoj’, a potporom uglavnom hrvatskih studenata u Madridu, izdana je u travnju o. g. brošura ‘*Croacia*’ s kratkim tekstom o hrvatskoj kulturi, povijesti i političkim težnjama i s nekoliko uspješnih ilustracija, sa svrhom, da bude kratka i pouzdana informacija našim španjolskim prijateljima o Hrvatima i Hrvatskoj.”

U istom četvrtom svesku prvoga godišta *Hrvatske Revije* nalazi se osvrt na ovo izdanje zajedno s jednim istoimenim londonskim izdanjem (Antun B o n i f a č i ć, “Dok je srca, bit ce i Kroacije! “*Croacia*” Madrid, 10. travnja 1951, izdanje Hrvata u Španjolskoj; “*Croatia*”, London 1951, izdanje Društva Hrvata u Velikoj Britaniji, Myddleton Road. Uxbridge, Middx., England”, *Hrvatska Revija / La Revista Croata* god. I [1951], sv. 4, str. 436-438).

čijem se odsječku o hrvatskoj kulturi spominje nekoliko španjolskih izdanja Marulićevih djela:

“En la aurora de los nuevos tiempos, los croatas son conocidos como prestigiosos humanistas y escritores filosóficos. Mientras el bosniaco Dragisic (Benignus de Salvatis) crea en las Cortes del Duque de Urbino y de Lorenzo de Médicis, Petric de Cres (Patricius) enseña en las Universidades de Ferrara y Roma y Marko Marulic actúa en su Split natal, pero sus obras se traducen e imprimen en muchas lenguas europeas. La Biblioteca Nacional de Madrid guarda unas cuantas ediciones españolas suyas.

La literatura croata es el mejor reflejo de la lucha fatal de este pueblo contra el turco; ya en el primer libro poético 'Judith', de Marulić, en 1521, se describe bajo el símbolo de Judith la lucha contra los conquistadores.”⁶²

Postoji kasnije izdanje te brošure na engleskom, prošireno na 44 stranice, bez poglavlja “Relaciones con España” ali s novim odjeljkom “The persecution of the Catholic church in Croatia”: *Croatia*, Madrid 1952. U njemu se doslovno prevodi navedeni pasus:

“Since the dawn of modern times, the Croats have been famed as great humanists and philosophical writers. Whilst Dragisic (Benignus de Salvatis) born in Bosnia, created artistic works in the courts of the Duke of Urbino and Lorenzo de Medicis, Petric de Cres (Patricius) taught in the Universities of Ferrara and Rome, and Marco Marulic worked in his native Split, though his works have been translated and printed in many European tongues. The National Library of Madrid contains several Spanish editions of his works. / Croat literature is the best index of that fatal warring of the people against the Turks. In the first poetic work, 'Judith' by Marulić written in 1521, the war against the conquerors is described under the symbol of Judith.”⁶²

VI.

Ugledni Senjanin prof. Pavao Tijan (1908-1997) jedan je od najistaknutijih likova hrvatske emigracije u hispanskom svijetu. Godine 1930. završio je kroatistiku i slavistiku na Sveučilištu u Zagrebu, bio je gimnazijski profesor, pomoćni urednik HKD Sv. Jeronim, odgovorni urednik časopisa *Hrvatski jezik*, član središnjega uredništva *Hrvatske enciklopedije*, književni tajnik i urednik HIBZ-a, godine 1944. pročelnik za visoko školstvo i znanstvene ustanove u Ministarstvu prosvjete. S braćom i šogorom Lukom Brajnovićem izbjegao je u Austriju u svibnju 1945. te se preko logora Fermo smjestio u Rimu, gdje je ostao do 1947. U Rimu je studirao na Papinskoj školi za diplomatiku i arhivistiku te je sudjelovao u radu tamošnjih emigranata i održavao dodir s katoličkim organizacijama poput *Pax Romana*. Početkom ožujka 1947. stigao je u Madrid, na poziv višeg Vijeća za znanstvena istraživanja (C. S. I. C.) da bi organizirao slavenske studije u okviru Međunarodnog odsjeka za suvremene kulture (Departamento Internacional de Culturas Modernas), gdje je postao voditeljem Slavenske sekcije

⁶² *Croacia*. Es manuscrito. Madrid, 10 de abril de 1951, str. 8.

⁶² Str. 11.

(director de la Sección Eslava).⁶³ Radio je na spomenutom Odsjeku od 1947. do njegova ukinuća 1954. i stanovao u već spomenutoj “Residencia de Estudiantes”; poslije je prešao na Institut Miguel de Cervantes. Od 1956. do 1975. uređivao je radio-emisije na hrvatskom, te je sve do svojega umirovljenja 1981. radio na Španjolskom nacionalnom radiju (Radio Nacional de España, RNE).⁶⁴

Osobito za svojega rada u “Departamento Internacional de Culturas Modernas” prof. Tijan održao je mnoštvo predavanja i tečajeva o slavenskom svijetu, te je još od 1947. objelodanio razne radove (članke, knjige), pripremao druge rukopise te svojim enciklopedističkim umijećem pridonio početnoj španjolskoj enciklopedistici, čiji je vrhunac bila *Enciclopedia de la cultura española* u pet svezaka (Madrid, Editora Nacional, 1962-1968), za koju je izradio prve planove još 1955. te postao njezin “director técnico”.

Prof. Tijan tih je godina pripremio i antologiju hrvatske lirike, o kojoj sâm piše:

“Od ostalih stručnih radova mogu se ovdje spomenuti prijevodi hrvatske lirike, objavljeni u časopisu ‘Alma’ i ‘Nosotros’ (Madrid), što su zapravo samo dijelovi opširne antologije, koju <Pavao Tijan> sprema u zajednici sa španj. pjesnikinjom Marisol de Castro Gil.”⁶⁵

Kako smo dokazali na drugom mjestu,⁶⁶ spomenuta se antologija pripremala tijekom Tijanove suradnje u “Departamento Internacional de Culturas Modernas”, gdje mu je spomenuta pjesnikinja bila knjižničarka i pomoćnica. O kronologiji nema nikakve sumnje, na temelju podataka pruženih od samoga prof. Tijana u članku (datiranom u Madridu, 31. svibnja 1951), i publikacija navedenih u njemu (broj spomenutog časopisa *Alma* potječe iz 1950) te daljnjih publikacija, od kojih

⁶³ Vinko N i k o l i ć, “Prof. Pavao Tijan”, in: *Pred vratima domovine. Susret s hrvatskom emigracijom 1965. Dojmovi i razgovori. Knjiga druga*, Pariz - München 1967, str. 482-494. Ured[ništvo] (Vinko N i k o l i ć), “Svaka bi se kultura ponosila s ovakim radnikom. Osamdeset godina života Pavla Tijana”, *Hrvatska Revija*, God. XXXVIII, sv. 3/151 (1988), 534-540 (također u: Pavao T i j a n, *Dvadeset godina u eteru. Osvrt na djelovanje hrvatskih radio-emisija iz Madrida*, München - Barcelona, 1988 (Posebni otisak iz “Hrvatske Revije”, XXXVIII., sv. 2 i 3 (150 i 151) 1988, str. 69-75.); također u: *Senjski zbornik. Prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, godina 20 (1993), str. I-VIII). Vinko G r u b i š i ć, *Hrvatska književnost u egzilu*, Knjižnica Hrvatske Revije 17, Barcelona-München 1991, str. 268-269. Milan B l a ž e k o v i ć, “TIJAN, Dr. Pavao (1908)”, in: *Bio-bibliografski leksikon suradnika Hrvatske Revije*, Zagreb 1996, str. 509-514. Mladen Š v a b i Mato R u p i ć, “TIJAN, Pavao”, in: *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941-1945*, Zagreb 1997, str. 397-399. Francisco Javier J u e z G á l v e z, “Don Pablo Tijan Rončević”, *Studia Croatica* 135 (1997), str. 281-284.

⁶⁴ Pavao T i j a n, “Dvadeset godina u eteru. Osvrt na djelovanje hrvatskih radio-emisija iz Madrida”, *Hrvatske Revije*, XXXVIII, sv. 2 i 3 (150 i 151) (1988), str. 281-309 i 488-521; takodjer kao posebni otisak, München - Barcelona 1988, str. 1-67.

⁶⁵ “Jedna uzorna hrvatska skupina u tudjini...”, str. 411.

⁶⁶ Francisco Javier J u e z G á l v e z, “Jedan pokušaj predstavljanja hrvatskoga pjesništva u poslijeratnoj Španjolskoj”, *Drugi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova II*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 2001, str. 149-154.

se najvažnija i najbogatija pjesmama (osam na broju) nalazi u 5. godištu *Hrvatske Revije*, to jest 1955. Nema nikakve sumnje ni o Tijanovoj vodećoj ulozi u prevođenju pjesama — i to ćemo vidjeti prigodom istraživanja Marulićeva primjera — ni o tome da je nacrt ostao nedovršen, kako se očito zaključuje iz jednostavnog pogleda u stanje neobjavljenih prijevoda.⁶⁷

U planiranoj antologiji hrvatske lirike “prvi segment” — kako smo ga na drugom mjestu nazivali, to jest, segment staroga hrvatskog pjesništva — trebao je početi ocem hrvatske književnosti, i to s jednom jedinom pjesmom — istom onom koju su svojedobno (što zapravo znači skoro istodobno) izabrali i prof. Vrljičak i prof. Nikolić: “Divici Mariji”.⁶⁸

A LA VIRGEN MARÍA

Salve, María, salve azucena blanquísima,
que en el pecho oculta tu hijo predilecto;
con los pecadores ten¹ compasión, estás llena de gracia,
el alma a ti gime, guárdanos de la tristeza.

Que nos perdone tu hijo, suplícale, reina
de la luz solar, oh² preclara estrella matutina;
nuerita³ divina en la trinidad⁴ divina⁵,
buena abogada cerca⁶ de tu hijo.

A mi suspiro inclina tus oídos,
cuando⁷ en mi pecado gimo, señora;
que mi corazón siempre desee⁸ llegar⁹ a ti,
donde están los santos, para hallarme la morada¹⁰.

¹ tien in ten corr. ed. (korektni imperativ glasi ten)

² o in oh corr. ed. (oh uzvik, o veznik)

³ N in n corr. transl.

⁴ trinidad in trinidad corr. transl.

⁵ Divina in divina corr. ed.

⁶ acerca in cerca corr. ed. (acerca de ‘o’, cerca de ‘pri’)

⁷ donde in cuando corr. transl. (suprascr. sec. manus)

⁸ desea in desee corr. transl. (desea indikativ, desee subjunktiv)

⁹ llegar add. transl. (suprascr. sec. manus)

¹⁰ el domicilio in la morada corr. transl. (suprascr. sec. manus)

⁶⁷ Njihovoj nasljednici prof. Mariji Tijan Luetić zahvaljujemo što nam je omogućila pristup arhivu i knjižnici obitelji Tijan-Luetić.

⁶⁸ U izdanju španjolske verzije “Divici Mariji” koristimo se znakovljem i nazivljem iz tekstualne kritike. Termin *secunda manus* odgovara Pavlu Tijanu, njegova pokojna supruga prof. Nedjeljka Luetić Gašpić posvjedočila nam je da se radi o njegovu rukopisu (1916-2002).

Marko MARULIĆ (1450-1524):

^{1/}
DIVICI MARIJI

Zdrava si Marija, zdrav žilju pribili,
ki u prsi krije tvoj sinak primili;
na grišne se smili, puna si milosti,
duša k tebi svili, čuvaj nas žalosti.

Da nam tvoj sin prošti, moli ga, kraljice
sunčene svitlosti, prisvitla Danice;
Božja nevistice u trojstvu Božjemu,
dobra odvjetnice pri sinku tvojemu.

Uzdahu mojemu priklon' uši tvoje,
u grihu mojemu gdi cvilim gospoje;
neka srce m^{oje} vazda želi k tebi,
gdi no sveti stoje, da najdem stan sebi.

A LA VIRGEN MARÍA

Salve, María, salve azucena blanquísima,
que en el pecho oculta tu hijo predilecto;
con los pecadores tien compasión, estás plena de gracia,
el alma a ti gime, guárdanos de la tristeza.

Que nos perdone tu hijo, suplicale, reina
de la luz solar, o preclara estrella matutina;
Nuerita divina en la trinidad Divina,
buena abogada acerca de tu hijo.

A mi suspiro inclina tus oídos,
~~que~~ en mi pecado gimo, ^{señora} ~~señora~~;
que mi corazón siempre desea ^{la morada} ~~de~~ ti,
donde están los santos, para hallarme ~~el domicilio~~.

*Rukopis Tijanova arhiva u kojem se nalazi izvorni tekst i španjolski prijevod
Marulićeve pjesme »Divici Mariji«*

O načinu suradnje filologa i knjižničarke pretpostavljamo sljedeće: da je gđa de Castro prepisala izvorni tekst i nacrt ili prvotnu verziju dogovorenog usmeno improviziranog prijevoda, na čijem bi rukopisu prof. Tijan dotjerao zapis u više faza - kako vidimo iz rukopisa, ovo nije konačna verzija prijevoda.

Može nam se postaviti pitanje o vrelu izvornoga teksta pjesme "Divici Mariji" iz kojega je bio prepisan i preveden u ovom slučaju. Odgovor možemo naći u knjižnici obitelji Tijan-Luetić, u kojoj se nalazila prigodna antologijska publikacija u čijem se "Sadržaju" vide oznake zelenim točkama i crvenim kružićima, što znači da su obilježene pjesme izabrane za antologiju, iako se mora istaknuti da je spomenuta publikacija primjerna, jer rijetko koja pjesma nije obilježena, to jest, antologizirana od strane prof. Tijana.⁶⁹

Knjižica od 96 stranica, koja je najvjerojatniji izvor Marulićeva teksta, naslovljena je jednostavno 42, a objavljena je u Zagrebu 1942. kao "Posebna izdanja HIBZ-a [Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda], Sv. 1.". "Divici Mariji" se nalazi u str. 11 kao prva pjesma antologije 42 pjesme 42 hrvatska pjesnika svih vremena. Knjižicu je uredio istaknuti hrvatski književnik, također uključen u antologiju 42, Ljubo Wiesner (1885-1951), koji je istodobno s prof. Tijanom radio u konzorciju Hrvatske enciklopedije i u HBZ-u 1941./42.⁷⁰ Iz pera Ljube Wiesnera potječe uvod knjižice naslovljen "Hrvatska pjesma kroz stoljeća" (str. 5-8), gdje se navodi tko je izabrao pjesme pojedinih pjesnika: "gg. Milan Begović, I. Goran-Kovačić, Petar Grgec, Ljubomir Maraković, Vladimir Nazor, Mate Ujević i Ljubo Wiesner" (str. 8).

Moramo spomenuti još jednu pojedinost koja nam govori o Tijanovu zanimanju za Marka Marulića, vjerojatno također još onih godina: u knjižnici obitelji Tijan-Luetić našli smo bibliografski raritet, Marulićevu *Juditu* u zagrebačkom Matičinu izdanju iz 1901, koje smo spomenuli u povodu radova ing. Mirtha i prof. Nikolića. U uvodu, koji je napisao Petar Kasandrić, netko je istaknuo u Tijanovu primjerku crvenom olovkom dugački pasus na str. XLVI-XLVII koji sadrži hrvatski prijevod jednoga odlomka Marulićeve *Poslanice papi Hadrijanu VI*, isti koji je preveo ing. Mirth u Madridu 1950. te ponovno izdao prof. Nikolić u Buenos Airesu 1951. Pitamo se je li Karlo Mirth preveo svoj dosad neobjavljeni prilog uz članak o Maruliću upravo iz primjerka *Judite* koji se — pretpostavljamo — i tada nalazio u Tijanovoj knjižnici.

Mislimo da iz tih godina potječe i nekoliko Tijanovih enciklopedijskih natuknica koje se tiču marulologije, ali koje će biti objavljene u sljedećim desetljećima.

⁶⁹ Proverili smo da je tako u rukopisnoj građi arhiva obitelji Tijan-Luetić.

⁷⁰ O djelatnostima Ljube Wiesnera u HBZ-u, v. Mladen Š v a b, "WIESNER, Ljubo", in: *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941-1945*, Zagreb 1997, str. 427, i pohvalne riječi prof. Tijana ("Ljubo Wiesner je bio jedna od najsajnijih i najefikasnijih akvizicija Hrvatske Enciklopedije") u razgovoru s prof. Nikolićem u: Vinko N i k o l i ć, *Pred vratima domovine. Susret s hrvatskom emigracijom 1965. Dojmovi i razgovori. Knjiga druga*, Pariz - München 1967, str. 487.

Naime, on je aktor natuknice o Marku Maruliću u jednoj od najuglednijih španjolskih suvremenih enciklopedija — *Gran Enciclopedia Rialp (GER)*, u 24 sveska (1971-1976, pretiskana u bezbroj navrata). Ta se velika enciklopedija počela pripremati sredinom 60-ih godina, a prof. Tijan iako je više očekivao od madridske naklade Rialp, budući da je bio uključen u organizaciju rada od samog početka,⁷¹ konačno je postao tek voditelj biografskoga odjela (Director de Sección: Biografía).

Natuknica posvećena Marku Maruliću potpisana je imenom “Pablo Tijan”, koji se u popisu suradnika predstavlja kao: “Profesor de lenguas y literaturas eslavas. Colaborador científico del CSIC.” U njoj je stari Marulićev lik, kakvim se predstavlja u inače vrijednoj *Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana*,⁷² zamijenjen novijim, znatno potpunijim prikazom.⁷³ U *Espasi* je “Marcosu Marulicu” bilo posvećeno desetak redaka, s mjestom i nadnevkom rođenja i smrti: “Espalato (1450-1527)” [sic]. Ne spominje se nijedno njegovo hrvatsko djelo, a navedena najrecentnija literatura je “*Colección de antiguos escritores croatas* (Agram, 1869)”.

U članku prof. Tijana “Marku Maruliću” je posvećen 1 i 1/3 stupca na stranici velikog formata i premda još ima starih oblika (npr. “Espalato” *passim*) i pogrešaka⁷⁴ — a i biografski portret književnika slijedi stare tradicije — književni je profil sveobuhvatan: latinska djela, gdje aktor uključuje i ona u novije vrijeme neizdana ili ona u rukopisu, i hrvatska djela, uključujući i prijevod Kempisa, te zaključuje kako “se le da el título honorario de ‘padre de la literatura croata’”.

No na datum sastavljanja najjasnije upućuje podatak u korištenoj literaturi — najrecentnija navedena knjiga je Trogrančićeva *Storia della letteratura croata* objavljena u Rimu 1953: ovo bi bilo *terminus post quem* navedene enciklopedijske natuknice te, po našem mišljenju, približni *terminus in quo*.

Inače, jedan podatak u samom članku prenosi dataciju članka u kasnije doba, u pedesete godine 20. stoljeća: “En versos latinos escribió [...] el hasta hace poco desconocido poema épico *Davidideos libri XIV*, la mejor obra poética suya, con influjo clásico al estilo de Virgilio.” Po navedenoj rečenici, prof. Tijan znao je za (pre)otkriće i izdavanje 1957. *Davidijade* od prof. dr. Miroslava Markovića (1919-

⁷¹ Početkom kolovoza 1965. prof. Tijan priopćio je prof. Nikoliću sljedeće: “Naklada Rialp prema izdavačke, uredničke i organizatorne planove za jednu monumentalnu katoličku enciklopediju, u nekih 20 svezaka, koja će biti namijenjena Španjolskoj i latinskoameričkim zemljama pa će, prema tome, biti i uređen i program sadržaja i suradnje. Ja sam u tim osnovama posve blizu.” (Vinko N i k o l i ć, *Pred vratima domovine. Susret s hrvatskom emigracijom 1965. Dojmovi i razgovori. Knjiga druga*, Pariz - München 1967, str. 492.)

⁷² “MARULIĆ (Marcos)”, *Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana* [pučko ime: “(Enciclopedia) Espasa”], Tomo XXXIII, Espasa Calpe S. A., Bilbao - Madrid - Barcelona, s. a. (izm. 1924-1927), str. 604.

⁷³ Pablo T i j a n, “MARULIĆ, MARKO”, *Gran Enciclopedia Rialp GER, Tomo XV: Manning - Mirabeau*, Ediciones Rialp, S. A., Madrid 1973, str. 208-209.

⁷⁴ Na primjer, Marko Marulić umro je “el 6 en<ero> 1524”, i u literaturi: “*Pjesme Marka Marulića*, Zagreb 1859”, “*Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450, [...] Zagreb 1956*”.

2001), ali još uvijek navodi *stari naslov* djela, još od Šrepelova vremena (1901!).⁷⁵ Sve nas ovo navodi na mišljenje da je *a posteriori* prof. Tijan dodao sintagmu “hasta hace poco desconocido” (“donedavno nepoznat”) starijemu sastavku, u povodu njegova (kasnijega) uključivanja u enciklopediju *GER*.

Ovu hipotezu možemo lako potvrditi, jer je Tijanova natuknica o Marku Maruliću već bila objavljena nekoliko godina prije, u engleskom prijevodu, u washingtonskoj *New Catholic Encyclopedia* (I-XV, 1967, pretisak 1981).⁷⁶ Prijevod nije pretjerano doslovan, ali tekst je skoro istovjetan, kao što je istovjetan popis literature na kraju — a tekst je mnogo dotjeraniji (svi su datumi izdanja točni). Inače o *Davidijadi* piše samo: “the remarkable epic *Davideidos libri XIV*, is in Vergilian style”.

Da je prof. Tijan dosta upućen u marulologiju, dokazuje nam druga natuknica u *New Catholic Encyclopedia* posvećena književniku Milanu Paveliću, gdje nas pisac obavještava o tome kako: “He also translated the *Quinquaginta parabolae* of the Croatian mystical poet Marulić as *Pedeset priča*”.⁷⁷

* * *

Prikazali smo prethodnike velikoga, do danas neobjavljenoga, dostignuća marulologije u poratnoj Španjolskoj, doktorske disertacije s Centralnoga sveučilišta u Madridu od 5. srpnja 1957, čiji je auctor bio hercegovački franjevac o. Bruno Grga Raspudić (r. 1917. g.), naslovljene *Marcos Marulić, humanista croata*.⁷⁸

Vidimo da su prije pedesetak godina sami Hrvati morali iznova upoznati Španjolce s ocem hrvatske književnosti, budući da je kod njih veliki Marul zaboravljen nakon što su neki Španjolci još za njegova života tražili njegova djela po Europi, poput sina Admirala Mora Oceanskoga, Ferdinanda Kolumba (1488-1539), ili su ga preveli na pučki jezik umnažajući slavu njegovu po svim kontinentima, poput fra Ludovika Granadskoga (1504-1588) s njegovim *Versos de M. Marulo* (1565), ili iznenađujući nas kasnim, raritetnim prijevodom, poput ekstremadurskoga svećenika Bartoloméa Fernández de Revenge s njegovim *Evangelistario* i *Cinquenta parábolas* (1655).

⁷⁵ Za poznavanje zamjene “stare” *Davideide* “novom” *Davidijadom* općenito i u hrvatskoj emigraciji u hispanofonim zemljama i u Španjolskoj, v. Francisco Javier Juez Gálvez, “La tesis doctoral sobre Marko Marulić del P. Bruno Raspudić (Madrid, 1957)”, *Colloquia Maruliana* XII (2003) /str. 217-254/, str. 222 i bilj. 11 i str. 231-232 i bilj. 34 i 35. Tijekom 1957. od ožujka nadalje posredstvom *Hrvatske Revije* (cf. Vinko Nikolić, “Marulićeva ‘La Dabidiada’ [sic] u Venezueli”, *Hrvatska Revija*, god. - año VII. Buenos Aires, ozujar [sic] - marzo 1957, sv. - vol. 1, str. 73), ili preko same spomenute disertacije fra Bruna Raspudića, čija se obrana provodila u Madridu 5. srpnja 1957, trebao je Prof. Tijan, kao i većina Hrvata intelektualaca u hispanskom egzilu, znati za “novu” *Davidijadu*.

⁷⁶ P[ablo] T i j a n, “MARULIĆ, MARKO”, *New Catholic Encyclopedia. Volume IX. Ma to Mor*, Washington 1967, str. 332-333.

⁷⁷ P[ablo] T i j a n, “PAVELIĆ, MILAN”, *New Catholic Encyclopedia. Volume XI. Pau to Pyx*, Washington 1967, str. 32; cf. *BMM* § 232.

⁷⁸ V. bilj. 38 i 76.

(PRILOG)

MARKO·MARULIĆ
1450-1524

Con ocasión del D aniversario del nacimiento del gran escritor croata

HAY hombres que por su vida y su obra representan una época. Más raramente, aunque también existen, los hay que sintetizan los elementos básicos de una nación para todos los tiempos. Son como las fórmulas mágicas en las que, los sabios que las saben leer, pueden prever los procesos futuros, las leyes del destino de un pueblo en medio de cualquier conflagración o desintegración hasta los intermundiales y atómicos.

Una de tales fórmulas del pueblo croata es Marko Marulić.

Nació hace cinco siglos, en un Año Santo como éste y en una época, para aquel mundo de entonces, no menos turbulenta, penosa y revolucionaria que la actual para nosotros. Un furibundo torrente procedente del Este, llevado con un fanatismo ciego — el de la invasión turca —, había inundado ya varios países. En la juventud del escritor y filósofo cayeron provincias enteras croatas bajo el poder del invasor, embriagado por la victoria; pero el territorio croata no será jamás ocupado en su totalidad por los turcos, se reduciría a «reliquia<e> reliquiarum inclyti olim regni Croatiae» y la sangre empararía sus tierras por cuatro largos siglos. Es el destino de Croacia: estar en el confín de los mundos en conflicto y llenar la hendidura entre ellos con las vidas de sus mejores hijos.

Estar en el confín da obligación — se quiera o no — de ser la vanguardia, y la vanguardia sobre todo debe tener los ojos abiertos, las visiones claras, los ideales firmes; en una palabra, tiene que saber cuál es su responsabilidad, cuál su misión.

Marko Marulić vio todo esto claramente y lo explicó a su pueblo y a toda la cristiandad. Como tantos de sus compatriotas dieron su contribución en sangre para la defensa de la cristiandad — a veces¹ inconscientes de las fuerzas intrínsecas que les obligaron <a> elegir el camino de sacrificarse a sí mismos —, así Marulić, con plena conciencia y con una intención firme y un celo apostólico, dio con sus obras en latín una preciosísima contribución a todo el mundo cristiano.

El gran humanista croata, a pesar de todas la reminiscencias a la antigua, está completamente compenetrado por los principios cristianos, que es una de las más destacadas características de todo el humanismo croata. El lema de todas sus obras es: La moral cristiana es la única base de la vida, pero la única y verdadera felicidad del hombre está «extra terram et extra annos».² En posesión de este preciado ideal de la vida, Marulić quiere realizarlo, no solamente por medios espirituales, sino también por la bondad y cordialidad cristiana. Es <un> gran combatiente de la renovación espiritual, y sus libros, que son ante todo las obras de un moralista práctico, servirán por dos siglos enteros, y aún más, como armas seguras de la

¹ or. voces

² or. anni

Verdad. «De institutione bene vivendi per exempla sanctorum» (Venecia, 1506), una de sus más importantes obras en latín, vio una veintena de ediciones en las siguientes capitales europeas: Florencia, Venecia, Colonia, Basilea, Amberes³ y París. El único libro que, junto con el breviario, llevó consigo Francisco Javier, el Santo español, fue «De institutione», de Marulić. Otra obra no menos célebre en su época fue su «Evangelistarium», editado también varias veces en distintas épocas y en distintas capitales de Europa. Aparte de estas sus obras en latín, hay muchas traducciones de ellas en italiano, francés, alemán, portugués y una en español.

Esta traducción castellana parece ser completamente ignorada a los historiadores literarios croatas. Es una traducción de «Evangelistarium», publicada en Madrid ciento treinta años después de la muerte de Marulić. Cuando la encontré en la Biblioteca Nacional de Madrid, hace poco tiempo, entre una decena de tomos de Marulić que dicha Biblioteca posee (entre ellas unas ediciones ya muy raras), fue para mí, en verdad, un encuentro emocionado. Marco Marulo Spalaten<se> vino a España un siglo después de su muerte para hablar en castellano. ¡Qué gozo y placer debió de ser para su espíritu encontrarse en el país de Francisco Javier, Teresa de Ávila y Juan de Dios! ¿Qué mayor satisfacción podría tener él, que predicaba la hermandad, la unidad, el universalismo de la cristiandad? Él «tenía su casa» aquí en Madrid hace unos siglos, y me parecía que él, al ver mi perplejidad de encontrarle inesperadamente, me preguntaba en los versos de aquel su antiguo croata: ¿De qué te extrañas? ¿No somos acaso todos ante y sobre todo hermanos cristianos? A vosotros, los que vivís esta época, os hace falta leer aquello que escribí sobre la manera de vivir bien siguiendo los ejemplos de los Santos. ¡Mejorados y unidos cristianos!

El «Evangelistario» de Marco Marulo Spalaten<se> fue «traducido de[I] latín en⁴ romance por Bartolomé Fernández de Reuenga,⁵ presbítero, natural y preceptor de Gramática de Siruela», y dedicado «a la Excelentísima Señora Doña Ana María de Velasco y de la Cueva, Condesa de Siruela⁶ y Fuensalida, Señora de Roa y su tierra», etc. Se publicó: En Madrid, por Julián de Paredes, Año de 1655. A «costa del dicho Impressor: véndese en su casa en la calle de la Concepción Gerónima».

En la dedicatoria, el traductor destaca que ha querido *sacar á luz en estos⁷ tiempos tan abundantes, y ricos <de> Escritores⁸ en nuestra lengua Castellana, el Euangelistario, y obras que escriuió en la Latina Marco Marulo, Santo y Doctíssimo Varón.*

En la introducción, el traductor dedica al devoto <y> cristiano lector que buscaba por todos los lados noticias sobre el autor, pero que no las había encontrado: «Sólo diré dél una recomendación, que vale por mil: Aquel prodigio

³ or. Anvers

⁴ or. al

⁵ or. Ruenga

⁶ or. Ciruela

⁷ or. *esstos*

⁸ or. *Excritores*

de Santidad, segundo Pablo del mundo y primer Apóstol del Oriente, San Francisco Xauier (glorioso timbre y esclarecido blasón de la incomparable, y sagrada religión de la Compañía de Jesús), fue tan aficionado a nuestro Marco Marulo, que la ordinaria lición espiritual de cada día la tenía en este libro; y por auerle traído en aquellas sus sacratísimas manos, que tantas almas santificaron con el agua del sagrado Baptismo. Conserua este mismo libro en que el Santo leía como vna preciosísimá reliquia, entre las demás suyas el grauíssimo y doctíssimo Colegio de Alcalá, de la Compañía de Jesús, emporio de las letras de España y esta sola recomendacion de Marco Marulo sobra para acreditarle con todos los hombres de buen juicio.”

Marulić, el hombre universal y cosmopolita, no había olvidado escribir y traducir para su pueblo en croata. Tradujo la conocida obra de Tomas Kempis «De imitatione Christi», dejó varias poesías y otras obras de la «*s*» que la más importante es *Judit*, «en versos croatas compuesta». El sujeto de esta gran epopeya es un motivo bíblico, pero Marulić lo presentó de tal manera que la lucha de los israelitas contra los betulianos y la victoria de los primeros se asemeja a la lucha de los cristianos contra los turcos. El fin de esta obra fue infundir las esperanzas, forjar la fe en la victoria final de las armas cristianas, con la ayuda de Dios, contra un enemigo preponderante. Su éxito fue enorme. En tres años (publicada por primera vez en 1521) vio tres ediciones seguidas. A pesar de que antes de él hubo escritores que escribían en croata, Marko Marulić es considerado [como] el padre de la literatura croata.

No cabe duda de que su 500 aniversario en Croacia, de la que no quedaron libres ni «reliquiae reliquiarum», pasará en silencio, porque a Marulić no se le puede falsificar. Sus obras despiertan imperativamente una analogía con la situación actual, infunden fe y esperanza, acusan de crímenes, exigen unidad cristiana y predicen la derrota del enemigo, embriagado por la victoria. El sello del cristianismo está tan profundamente impreso en sus obras que no se puede borrar. — KARLO MIRTH.

*
* *

EPISTOLA DOMINI MARCI MARULI SPALATENSIS AD
ADRIANUM VI. PONT. MAX. DE CALAMITATIBUS OCCURRENTIBUS
ET EXHORTATIO AD COMMUNEM OMNIUM CHRISTIANORUM
UNIONEM ET PACEM. ROMA 1522.

“Me han forzado a coger la pluma en la mano <las> muchas lágrimas y tristísimas caras de los miserables que cada día acuden a nos<o>tros...”

Después de describir con vivos colores todos los dolores de la invasión turca en las regiones croatas y el peligro que amenaza a toda la cristiandad, Marulić dice: “El enemigo ya piensa que el resto del mundo cristiano abandonará a Jesucristo y se inclina ante el Profeta. Él siente que sus fu<e>zas son ya también

por esto suficientes, pero le presenta obstáculo el reino de Panonia. Para arrojarle de su camino, en los últimos tiempos le ataca con su inmenso ejército. Antes de nada conquistó unas ciudades en el Danubio. Poco después se colocó entre el Drava y el Sava, devastó terriblemente toda aquella tierra, ordenó¹ matar hasta al² último de los prisioneros. Más tarde conquistó Belgrado³, ciudad muy fuerte por la naturaleza y por su defensa militar, que su bisabuelo no pudo conquistar. Dejando allí una guarnición⁴ se retiró a causa de la estación al cuartel de invierno para intentar a principio de primavera conquistar por las armas aquel reino.

¡Si perdemos esto qué les queda a los cristianos para defenderse!

¡Qué fe les calentará para atreverse a hacer frente a un enemigo tan fuerte! Créeme, ya tocó la última hora a todo el cristianismo si todos no se unen con fuerzas concordes y no prefieren antes la muerte que servir a esta incredulidad bárbara. Todos debieran acudir en ayuda de aquel reino, porque si él cayera queda al enemigo camino abierto en Alemania e Italia. Triturará a Iliria y luego podrá subyugar también a otros pueblos cristianos. El peligro común debe rechazarse con armas comunes. ¡Que nadie piense que está lejos el enemigo! Si el fuego no se apaga cuanto antes, se incrementará sin límites y sin fin y aniquilará todo hasta los límites del mundo. ¡Que nadie confíe sólo en su fuerza! Él es más poderoso si tiene que desmenuzar a cada uno en particular. Tantos reinos debieran levantarse contra él cuantos él ha aniquilado. Poco importa esto a nuestros reyes. Ahora los españoles están en guerra contra los franceses. Los italianos están divididos entre sí: unos se adhieren a unos, otros a otros, y así odiándose recíprocamente provocan sobre sí la ira de Dios. No hace mucho que había guerra en Italia; todavía los campos de Ausonia están mojados por la sangre de los extranjeros e indígenas y de nuevo ahora van a empaparse en sangre si no se estrangula el movimiento de furor con la oportuna mediación para la paz.

Sobre tu benevolencia en este caso predicarán las ciudades que todavía quedan de Croacia y Liburnia, todos los dinastas y comandantes de las fortalezas. Pero mucho más glorioso en el reino de los cielos delante del Señor de quienes eres lugarteniente en la tierra, como lo pregonarán los espíritus angélicos, si obligas a los gobernantes cristianos a concluir el pacto de la paz...

No puedes hacer en estos tiempos nada más saludable para la Iglesia, más laudable para Ti y para Dios más agradable.”

*Na španjolski preveo
Karlo Mirth*

¹ ms. orednó

² ms. el

³ ms. Beograd

⁴ ms. guranición